

УДК 343.779

БЕЗПОСЕРЕДНІЙ ОБ'ЄКТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 178 "ПОШКОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ СПОРУД ЧИ КУЛЬТОВИХ БУДИНКІВ" КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання, пов'язані із дослідженням поняття та видів об'єкту складу злочину, передбаченого ст. 178 Кримінального кодексу України. Визначено поняття релігійних споруд чи культових будинків, основний, безпосередній та додатковий об'єкти даного виду злочину.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с исследованием понятия и видов объекта состава преступления, предусмотренного ст. 178 Уголовного кодекса Украины. Определено понятие религиозных сооружений или культовых домов, основной, непосредственный и дополнительный объекты данного вида преступления.

Questions, related to research of concept and types of object of corpus, foreseen an item 178 the Criminal code of Ukraine, are examined in the article. The concept of religious buildings or cult houses, basic, direct and additional objects of this type of crime, is certain.

Незважаючи на те, що чинний Кримінальний кодекс України (далі - КК України) діє вже близько восьми років, існує значна кількість проблем, які залишилися поза увагою науковців. Частина з них носить теоретичний характер, а відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх вирішення, у цілому, не відображається на правозастосуванні, правотворчості. Однак, існує чимало сфер, де кримінально-правова наука суттєво "заборгувала" перед практикою, не забезпечивши останню навіть початковими теоретичними розробками.

Однією з таких сфер є проблематика кримінально-правової охорони релігійних споруд та культових будинків. Норма про кримінально-правову охорону предметів даного складу злочину (ст. 178 КК України) не була об'єктом спеціальних наукових досліджень, що, у свою чергу, не сприяє її правильному та ефективному застосуванню.

Кримінальні справи, порушені за ст. 178 КК України, трапляються досить рідко, хоча самі факти пошкодження, зруйнування релігійних споруд та культових будинків отримали значне поширення. Так, за повідомленнями засобів масової інформації лише на території Львівської області за останні шість років у релігійних спорудах зафіксовано 30 пожеж: 8 - у 2003 р., 5 - у 2004 р., 3 - 2005 р., 7 - 2006 р., 4 - 2007 р., 3 - у 2008 р.; усього ж за роки незалежності на Львівщині згоріло більше 70 старовинних храмів, тоді як слідчими органами порушено лише три кримінальні справи цієї категорії [1; 2, с. 5]. Сказане свідчить про високу латентність злочинних посягань цього виду, а вивчення відповідних кримінальних справ - про неготовність практичних працівників до вирішення цілого ряду важливих питань, пов'язаних із застосуванням досліджуваної статті.

У такій ситуації особливої актуальності набуває вивчення питання про безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 178 КК України. Його вирішення не лише сприятиме правильній кваліфікації таких дій, точнішому встановленню інших ознак досліджуваного складу, але й допоможе намітити основні вектори вдосконалення законодавства про кримінально-правову охорону релігійних споруд і культових будинків.

В українській кримінально-правовій літературі ця проблематика аналізувалася, як правило, на рівні підручників та науково-практичних коментарів. Авторами відповідних розділів (глав, параграфів) стали П. П. Андрушко, А. П. Бабій, І. О. Зінченко, Л. Б. Ільковець, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, А. В. Тарасенко, інші науковці. Питання кримінально-правової охорони свободи віросповідання спеціально вивчалися

у межах своїх дисертаційних досліджень С.Я. Лиховою та М.В. Палієм.

Однак, більшість висновків, зроблених авторами, носять констатуючий характер; відчувається необхідність в їх узагальненні, критичному аналізі. Тому основною метою цієї статті є формування цілісного уявлення про безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 178 КК України.

На даному етапі розвитку кримінально-правової доктрини науковцями запропоновано чимало концепцій об'єкта злочину. Крім охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, об'єктом злочину часто визнають інтереси, соціальні цінності, правові блага, людину (чи групу людей), сфери їх життєдіяльності, тощо.

Видається, що найбільш адаптованою до сучасних кримінально-правових реалій залишається концепція об'єкта злочину, відповідно до якої об'єктом злочину виступає охоронюване КК України правове благо. Ця концепція активно розроблялася та успішно використовувалася ще представниками класичної та соціологічної шкіл кримінального права XIX - початку XX століття (Ф. Лістом, М. С. Таганцевим, С. В. Познищевим, іншими знаними науковцями). У роботах цих авторів категорія "правове благо" носила інструментальних характер і позначала конкретні соціально-правові феномени, яким заподіюється шкода (чи створюється реальна загроза заподіяння шкоди). Так, С.В. Познищев, визначаючи об'єкт злочину, писав, що ним виступають "... ті конкретні відносини, речі та стани осіб і речей, які охороняються законом під страхом покарання. Їх для лаконічності можна назвати "правовими благами" [3, с. 53].

У сучасних умовах основними правовими благами, охорона яких забезпечується нормами чинного КК України є: по-перше, соціально корисні стани суспільних відносин, і, по-друге, механізм реалізації суб'єктивних прав і свобод. Другий із названих різновидів правових благ якраз і виступає об'єктом злочинів, передбачених розд. V КК України "Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина".

Вивчення висловлених у кримінально-правовій літературі позицій щодо основного безпосереднього об'єкта складу пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку дозволяє говорити про існування суттєвих розбіжностей у поглядах науковців на цю проблему.

Значна їх частина оснований безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 178 КК України вважає свободу віросповідання у цілому. Досліджувані об'єктом у такому випадку називають "право громадян на свободу віросповідання" [4, с. 285]; "суспільні відносини в сфері забезпечення конституційного права громадян на свободу світогляду і віросповідання" [5, с. 191]; "суспільні відносини, що забезпечують свободу совісті і віросповідання" [6, с. 149].

Такий підхід хоча і правильний у своїй основі, проте є надто загальним, позбавленим практичного змісту.

Насамперед, його використання нівелює об'єктивно існуючу різницю у спрямованості злочинних діянь, передбачених ст.ст. 178-181 КК України, не відображає специфіки кожного із цих складів. Тоді як очевидно, що випадки зруйнування релігійних споруд або культових будинків, і, скажімо, випадки примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду, заподіюють шкоду різним (у дечому навіть протилежним) структурним елементам свободи віросповідання. Саме такі елементи повинні виступати у ролі основних безпосередніх об'єктів цих складів злочинів; свобода ж віросповідання (у цілому) може виступати видовим об'єктом злочинів, передбачених ст. ст. 178-181 КК України.

До того ж, при пошкодженні чи зруйнуванні релігійних споруд або культових будинків далеко не всім елементам свободи віросповідання заподіюється шкода. Зокрема, у результаті таких діянь не порушується гарантована Конституцією України, Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації" свобода здійснення релігійної пропаганди, можливість заснування релігійних організацій, які також є невід'ємними частинами свободи віросповідання.

Враховавши наведені застереження, деякі автори вважають, що основним безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину виступають ті елементи свободи віросповідання, реалізація яких, на їхню думку, пов'язана з використанням релігійних споруд і культових будинків. При цьому, формулюючи власне визначення такого об'єкту, науковці переважно вказують на певне суб'єктивне право або ж групу суб'єктивних прав.

Так, А. В. Тарасенко, вважає, що основним безпосереднім об'єктом складу злочину,

передбаченого ст. 178 КК України є безперешкодне проведення особами заходів релігійного характеру (обрядів і зібрань) [7, с. 481].

М. Й. Коржанський переконаний, що цей злочин порушує конституційне право громадян вільно і безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [8, с. 277].

Інший відомий науковець - М. І. Мельник, досліджуючи злочин, передбачений ст. 178 КК України, дійшов висновку про те, що "безпосереднім об'єктом злочину є конституційне право людини на свободу віросповідання, яке у даному випадку включає свободу сповідувати будь-яку релігію, безперешкодно відправляти одноособово чи колегіально релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, у т. ч. з використанням релігійних споруд чи культових будинків" [9, с. 443].

Запропонований науковцями підхід варто підтримати, виходячи, насамперед, з методологічних позицій, адже він, по-перше, враховує місце, відведене законодавцем цим нормам у структурі Особливої частини КК України, а, по-друге, дозволяє максимально конкретизувати благо, кримінально-правову охорону якого прагнучи забезпечити законодавець, прийнявши такі норми.

На наш погляд, формулюючи поняття основного безпосереднього об'єкту складу злочину, передбаченого ст. 178 КК України треба врахувати наступні обставини.

Перш за все, необхідно пам'ятати, що свобода віросповідання становить собою певну сферу автономії, незалежності від держави у питаннях вибору віри та поведінки, що відповідає цьому вибору. Жоден набір прав не вичерпує свободу віросповідання, а лише відображає найбільш типові, а внаслідок цього - регламентовані державою можливості суб'єкта. Саме тому визначення об'єкта досліджуваного складу злочину шляхом вказівки лише на суб'єктивні права не адекватно відображає зміст свободи віросповідання, суттєво обмежуючи останню. Адже свобода віросповідання - це не тільки те, що визнано, регламентовано законодавством, але й те, що не заборонено ним.

Також варто врахувати особливості здійснення свободи віросповідання, адже кожна людина надає цій категорії особистий, внутрішній характер; суб'єкти по-різному бачать механізм її реалізації [10, с. 48]. Іншими словами, йдеться про специфіку форм та способів задоволення релігійних (духовних) потреб, які у кожній окремо взятої особи є індивідуальними та неповторними. Справді, неможливо точно встановити ту роль, яку відіграють релігійні споруди, культові будинки у житті конкретної віруючої людини, представника конкретного віросповідання. Відповідно, ми не можемо самовільно визначати елементи свободи віросповідання, здійснення яких пов'язане з використанням релігійних споруд чи культових будинків, а яких - не пов'язані. Це - особиста справа кожного.

Враховуючи наведені вище міркування, формулювання основного безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину, мало б бути таким, що, з одного боку, жодним чином не обмежувало можливості віруючих щодо дозволених форм і способів задоволення своїх релігійних (духовних) потреб, а з іншого - акцентувало увагу лише на тій частині свободи віросповідання, яка безпосередньо пов'язана з використанням релігійних споруд чи культових будинків.

Тому, на нашу думку, основний безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 178 КК України можна визначити як свободу задоволення релігійних (духовних) потреб людей з використанням релігійних споруд чи культових будинків.

Принципово іншу точку зору з цього приводу висловлено С. Я. Лиховою. Досліджуючи проблеми кримінально-правової охорони свободи віросповідання, автор доходить висновку про те, що об'єкт складу злочину "Попшкодження релігійних споруд чи культових будинків" слід визначити як "... майнові відносини, суб'єктами яких є релігійні організації" [11, с. 208, 209, 211, 212]. Такий підхід автор пояснює особливим правовим статусом релігійного майна, який, на думку дослідниці, має зумовлювати особливий підхід до його охорони.

Ця ж точка зору простежується і в пропозиціях автора щодо вдосконалення ст. 178 КК України. На думку С. Я. Лихової, ст. 178 КК України кримінально-правова охорона повинна забезпечуватись не лише релігійним спорудам і культовим будинкам але й будь-якому іншому майну релігійних організацій [11, с. 208, 209, 211, 212].

Таку позицію автора важко оцінити однозначно. З одного боку, наведені вище міркування викликають чимало запитань, породжують обґрунтовані сумніви.

По-перше, у правовій літературі, особливо цивілістичній, науковці постійно наголошують на неоднорідності майна релігійних організацій, пропонують різноманітні

класифікації такого майна.

Зокрема, О. Ю. Валявіна у своєму дисертаційному дослідженні розмежовує майно релігійних організацій, призначене для здійснення власне релігійної діяльності (предмети культового призначення) і майно, призначене для здійснення інших форм діяльності релігійних організацій (благочинної, соціальної, культурно-просвітницької) [12, с. 203]. Методологічно близьку точку зору займає також В. Піддубна, яка залежно від цільового призначення поділяє майно релігійних організацій на майно релігійного призначення та інше майно [13, с. 93].

Про різне функціональне призначення окремих видів майна релігійних організацій, на наш погляд, свідчать і положення чинного Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", де окремо йдеться про "культові будівлі" (ст. 17), "предмети культу" (ст. 18), "майно культового призначення" (ст. 20) [14]. Останнє, до того ж, наділене специфічним цивільно-правовим статусом, оскільки на таке майно не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів.

Наведене наштовхує нас на думку про недоцільність надання особливого кримінально-правового статусу "усякому" майну релігійних організацій, встановлення у окремій статті КК України відповідальності за його знищення чи пошкодження. Такий крок, на наш погляд, безпідставно зміщує різні за соціальним статусом види майна релігійних організацій, ставить знак рівності між майном, безпосередньо призначеним для задоволення релігійних (духовних) потреб віруючих, з одного боку, та усіма іншими видами майна - з іншого (йдеться, зокрема, про об'єкти виробничого чи соціального призначення, транспорт, кошти).

А, по-друге, пропонуваною С. Я. Лиховою редакцією ст. 178 КК України не охороняються культові будівлі, що перебувають у державній власності і передані релігійним організаціям лише у безоплатне користування. До речі, їх кількість, станом на 1 січня 2008 р., дорівнювала 4 513 (що становило майже половину загальної кількості таких будівель) [15]. Цілком зрозуміло, що знищення чи пошкодження цих об'єктів також грубо порушують свободу віросповідання, заподіюють матеріальну шкоду державі як власнику!

З іншого боку, треба погодитися з автором у тому, що при вчиненні досліджуваного злочину заподіюється шкода праву власності. Дійсно, якщо уявно вивести норму ст. 178 за межі чинного КК України, то ми побачимо в ній злочин проти власності, де релігійні споруди чи культові будинки виступають особливим різновидом майна. Що ж у такому випадку виступає основним, а що - додатковим об'єктом досліджуваного складу?

У своїй дисертації С. Я. Лихова правильно зазначає, що релігійні споруди чи культові будинки, виконують дві функції: по-перше, економічну, бо задовольняє матеріальні інтереси релігійних організацій і має конкретну вартість, і, по-друге, - духовну, тому що забезпечує реалізацію релігійних прав особи [11]. Ми переконані, що саме релігійні (духовні) функції релігійних споруд та культових будинків є домінуючими, такими що відображає соціальну природу цих злочинів, їх злочинну спрямованість. Такий висновок випливає і з тексту та структури чинного КК України.

По-перше, законодавець не встановлює мінімального розміру шкоди, за наявності якого винного можна притягти до відповідальності за ст. 178 КК України; відсутні також будь-які кваліфікуючі ознаки, пов'язані з розміром цієї шкоди. Це означає, що для законодавця важливі, насамперед, не матеріальна цінність, не вартісні характеристики таких об'єктів, а їх духовна цінність, сам, так би мовити, есупільний статус релігійних споруд, культових будинків.

По-друге, в основі "горизонтальної" класифікації об'єктів лежить формальний критерій, відповідно до якого основним визнається той з безпосередніх об'єктів, який лежить у площині родового. Майнові відносини (за термінологією С. Я. Лихової), безсумнівно, є частинною відносною власності, а тому норми про їх охорону (тобто норми, де такі відносини є основними безпосередніми об'єктами складів злочинів) розміщені у розд. VI "Злочини проти власності". В інших розділах Особливої частини КК України право власності охороняються поряд, "у зв'язку" з тими благами, охорона яких і є першочерговим, основним завданням норм відповідного розділу.

Зважаючи на вищенаведене аргументи, ми вважаємо, що додатковим обов'язковим об'єктом розглядуваного складу злочину виступає право власності на релігійні споруди, культові будинки.

Підсумовуючи все вищенаведене, можна зробити наступні висновки.

I. Безпосередній об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 178 "Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків" КК України є складним і складним з основного та додаткового об'єкта злочинного об'єкта.

II. Основним безпосереднім об'єктом досліджуваного складу злочину виступає свобода задоволення релігійних (духовних) потреб людей з використанням релігійних споруд чи культових будинків.

III. Додатковим об'єктом злочинного об'єкта виступає право власності на релігійні споруди, культові будинки.

Список використаних джерел

1. На Львівщині такі були зумисні підпали дерев'яних церков [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.zaxid.net/newsua/2009/1/22/193216/>;
2. *Курфрік Б.* Цього разу встигли ... / Богдан Курфрік // Львівські новини. - 2008. - 24-30 квітня.
3. *Познишев С. В.* Учебник уголовного права. Общая часть / С. В. Познишев. - М. : Юридическое издательство Наркомюста, 1923.
4. *Тітов М. М.* Кримінальне право України: навчальний посібник [для дистанційного навчання] / М. М. Тітов, А. О. Леш. - К. : Університет "Україна", 2005.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 частинах / [Андрушко П. П., Ареник Т. М., Атаманюк О. Г. та ін.]; під заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. - К. : "Форум", 2001. - Ч. 2.
6. Кримінальне право України : Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - [3-є видання]. - К. : Юрінком Інтер, 2007.
7. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - [3-є видання]. - Х. : ТОВ "Одісей", 2007.
8. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. - К. : Атіка, 2001.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.]; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. - [4-те вид.]. - К. : Юридична думка, 2007.
10. *Фокин М. В.* Уголовно-правовая характеристика организации религиозных объединений, посягающих на личность и права граждан: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Фокин Максим Станиславович. - Омск, 2000.
11. *Лихова С. Я.* Злочини проти громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина за Кримінальним кодексом України (теоретико-правове дослідження): дис. ... док-ра юрид. наук : 12.00.08 / Лихова Софія Яківна. - К., 2006.
12. *Валаєва Е. Ю.* Религиозная организация как субъект гражданского права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Валаєва Елена Юрьевна. - Санкт-Петербург, 2004.
13. *Піддубна В.* Деякі питання щодо права власності релігійних організацій / Вікторія Піддубна // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 3.
14. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. // ВВР. - 1991. - № 25. - Ст. 283.
15. Звіт про забезпеченість церков і релігійних організацій України культовими будівлями та приміщеннями пристосованими під молитовні станом на 1 січня 2008 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.scnm.gov.ua/control/uk/doccatalog/list?currdir=44883>.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 15 від 22 травня 2009 року)*

Надійшла до редколегії 01.06.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

